

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2020-22-61>

УДК 352:330.34:332.142.2

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ДИФЕРЕНЦІАЦІЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В КОНТЕКСТІ ФОРМУВАННЯ НОВОЇ ПАРАДИГМИ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

SOCIO-ECONOMIC DIFFERENTIATION OF TERRITORIAL COMMUNITIES IN THE CONTEXT OF FORMING THE NEW REGIONAL DEVELOPMENT PARADIGM

Гринчишин Ірина Миколаївна

кандидат економічних наук, старший науковий співробітник
відділу регіональної фінансової політики
ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долішнього
Національної академії наук України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0339-9227>

Hrynychshyn Iryna

SI "M.I. Dolishniy Institute of Regional Research of the
National Academy of Sciences of Ukraine"

Стаття присвячена обґрунтуванню теоретико-методологічних засад розвитку та механізмів зниження соціально-економічної диференціації територіальних громад в контексті формування нової парадигми регіонального розвитку. Здійснено теоретичне обґрунтування поняття соціально-економічної диференціації розвитку територіальних громад, що розкривається через призму дихотомічних ознак територіальної громади (центро-периферійні взаємодії, конвергентно-дивергентні процеси, інтегрованість і дезінтегрованість економічного простору) у нерозривному зв'язку із видовими ознаками (типом поселення, чисельністю й складом населення, площею, фінансовими параметрами функціонування). Доведено, що нова парадигма регіонального розвитку має бути зорієнтована на ендогенний потенціал, локальні знання, інтенсифікацію місцевого розвитку та забезпечення добробуту жителів громади незалежно від місця проживання. Запропоновано концептуальні напрями регулювання соціально-економічної диференціації розвитку територіальних громад та інтенсифікації місцевого економічного розвитку на основі градоцентричного підходу до забезпечення соціально-економічного розвитку на локальному рівні та диференційованого підходу до регулювання розвитку територіальних громад, комплементарність яких сприятиме зниженню рівня їхньої соціально-економічної диференціації та підвищенню рівня добробуту.

Ключові слова: територіальна громада, розвиток територіальної громади, соціально-економічна диференціація, просторова диференціація, Державна регіональна політика, нова парадигма регіонального розвитку.

Статья посвящена обоснованию теоретико-методологических основ развития и механизмов снижения социально-экономической дифференциации территориальных общин в контексте формирования новой парадигмы регионального развития. Осуществлено теоретическое обоснование понятия социально-экономической дифференциации развития территориальных общин, раскрывается через призму дихотомических признаков территориальной общины (центро-периферийные взаимодействия, конвергентно-дивергентные процессы, интегрированность и дезинтегрованность экономического пространства) в неразрывной связи с видовыми признаками (типу поселения, численностью и составом населения, площадью, финансовыми параметрами функционирования). Доказано, что новая парадигма регионального развития должна быть сориентирована на эндогенный потенциал, локальные знания, интенсификацию местного развития и обеспечения благосостояния жителей общины независимо от места проживания. Предложены концептуальные направления регулирования социально-экономической дифференциации развития территориальных общин и интенсификации местного экономического развития на основе градоцентричного подхода к обеспечению социально-экономического развития на локальном уровне и дифференцированного подхода к регулированию развития территориальных общин, комплементарность которых будет способствовать снижению уровня их социально-экономической дифференциации и повышению уровня благосостояния.

Ключевые слова: территориальная община, развитие территориальной общины, социально-экономическая дифференциация, пространственная дифференциация, Государственная региональная политика, новая парадигма регионального развития.

The problem of excessive socio-economic differentiation of territorial communities that differ by the population structure, geographic location, financial parameters of the budget, and level of participation in socio-economic processes requires the consideration of unequal economic capacity in forming and implementing the new public regional policy. The paper addresses the substantiation of theoretical-methodological development foundations and mechanisms reducing the socio-economic differentiation of territorial communities in the context of forming the new regional development paradigm. The modern concept of socio-economic differentiation of the territorial communities' development is theoretically substantiated and disclosed in terms of dichotomous features of a territorial community (center-periphery interactions, convergence-divergence processes, integration and disintegration of economic space) in conjunction with specific features (settlement type, number and structure of the population, area, financial parameters of functioning). The paper proves that the new regional development paradigm should be oriented more on the endogenous capacity, local knowledge, intensified local development, and securing the community residents' wellbeing, regardless of the place of residence. It is associated with the need to co-ordinate place-based policies adapted to the specific conditions of the territorial community and the region, and to generate economies of scale in the provision of public services. The conceptual directions of regulating the socio-economic differentiation of territorial communities' development and boosting the local economic development based on the community-oriented approach to securing the socio-economic development on a local level and differentiated approach to regulating the territorial communities' development are suggested. The complementarity of approaches will contribute to reducing the level of communities' socio-economic differentiation, increasing their capacity and improving the well-being of their residents.

Keywords: territorial community, development of a territorial community, socio-economic differentiation, spatial differentiation, public regional policy, new regional development paradigm.

Постановка проблеми. Зниження рівня диференціації соціально-економічного розвитку територіальних громад, різних за типом, складом населення, відмінним потенціалом, географічним розташуванням і ступенем участі в соціально-економічних процесах, вимагає переосмислення ключового підходу щодо їхнього розвитку. Констатуємо факт, що поглиблення соціально-економічної диференціації розвитку територіальних громад здійснює чималий вплив на можливості забезпечення добробуту територіальних громад, вказуючи на надмірні преференції одних громад та ексклюзивність інших.

Важливою умовою регулювання надмірної соціально-економічної диференціації є зміна підходів до політики регіонального розвитку, що впродовж тривалого періоду переважно базувалися на централізованих засадах та економічному концепті (відповідно субсидуванні відстаючих районів та секторів). Рефлексивний, а не проактивний характер усталених підходів до державної регіональної політики вказує на нагальну потребу у формуванні та реалізації нової політики регіонального (місцевого) розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади дослідження розвитку територіальних громад та питань їхньої соціально-економічної диференціації знайшли відображення в наукових працях таких вчених: О. Беркут, М. Бутка, І. Вахович, В. Гейця, Я. Жаліла, П. Жука, О. Карого, О. Іванової, Ю. Іванова, С. Іщук, Н. Костюченко, В. Кравцова, О. Лайка, В. Малиновського, А. Мельник, М. Мельник, А. Мокія, Г. Монастирського,

Ю. Петрешенка, Г. Підгрушнього, В. Пісоцького, М. Пітюлича, О. Рядна, В. Сіденка, А. Ткачука, Л. Шаблістої, Л. Шинкарук, С. Шульц та інших. Попри це, впродовж останнього часу у наукових дослідженнях превалювали питання щодо науково-практичних та методичних засад функціонування територіальних громад в умовах адміністративно-фінансової децентралізації, питання ж їхнього розвитку в умовах поглиблення соціально-економічної диференціації як важливої складової державної регіональної політики висвітлені меншою мірою.

Метою статті є обґрунтування теоретико-методологічних засад розвитку та механізмів зниження соціально-економічної диференціації територіальних громад в контексті формування нової парадигми регіонального розвитку.

Виклад основного матеріалу дослідження. Складність і множинність прояву явища диференціації соціально-економічного розвитку територіальних громад вказує на широке коло теоретичних положень і концептуальних конструкцій в частині з'ясування сутності, передумов, чинників і наслідків цього процесу. Зауважимо, що окремі дослідники розглядають соціально-економічну диференціацію в суто негативному сенсі, вдаючись до таких теоретичних понять як асиметричність, поляризація, дивергенція та нерівномірність. Водночас, погоджуючись з думкою О. Рядна та О. Беркут, «...диференціацію не можна розглядати як абсолютно негативне явище: економічний простір країни не може бути повністю однорідним, і певний рівень диференціації – це природно» [1].

Соціально-економічна диференціація тісно пов'язана із розвитком територіальних громад, під яким традиційно розуміють покращання кількісних та якісних змін, що потребує його розгляду у широкому сенсі, зокрема як результат соціальних, економічних і просторових станів, взаємовідносин й трансформацій, оскільки:

– переважна більшість проблем нерівномірного соціально-економічного розвитку територіальних громад має системний характер і вирішити окремими заходами неможливо;

– рефлексивний характер заходів регулювання надмірної соціально-економічної диференціації інструментами відшкодувального типу, а не стимулюючого вказує на сегрегацію проблеми, а не її вирішення;

– існує потреба в урахуванні особливостей локалізації та відносин в економічному просторі (генерування імпульсів розвитку, ступінь абсорбції), що зумовлені чинниками просторового характеру.

Виходячи з такої позиції явище диференціації соціально-економічного розвитку територіальних громад слід розглядати в площині економічних, соціальних та просторових чинників, які потребують комплексного урахування.

Диференціація як поділ певного об'єкта на окремі різномірні елементи, частини (за визначенням, наведеним у словнику української мови) [2] вказує на можливість оперування теоретичними конструкціями, сукупність яких становить теоретичний базис дослідження соціально-економічної диференціації та дає змогу всебічно охарактеризувати нерівномірність їхнього розвитку: конвергентно-дивергентний розвиток (як явище збіжності/розбіжності соціально-економічного розвитку територіальних громад), інтегрованість-деінтегрованість в економічному просторі, центр-периферійні взаємодії (як явище просторової соціально-економічної диференціації).

Дихотомія вказаних явищ зазвичай становить окремі напрями досліджень з огляду на нерівномірність розвитку регіонів, територіальних громад і територій. Зауважимо, що селективний характер подолання проблем у зазначеному напрямі вказує не тільки на існування явища надмірної соціально-економічної диференціації територіальних громад, що підтверджується чинниками природного та набутого характеру; появою економік агломерації, а й закономірністю цього процесу, тому питання забезпечення добробуту територіальних громад лежить у площині цієї реальності.

Вважаємо, що окреслення наукових підходів до типологізації територіальних громад за дихотомічними ознаками (центр-периферійні взаємодії, конвергентно-дивергентні процеси, інтегрованість і деінтегрованість економічного простору) у нерозривному зв'язку із видовими ознаками (типом поселення, чисельністю й складом населення, площею, фінансовими параметрами функціонування) допоможе обґрунтувати механізми регулювання соціально-економічної диференціації розвитку територіальних громад і напрями інтенсифікації місцевого економічного розвитку.

Дослідження центр-периферійних взаємодій перебуває у фокусі уваги багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. Спектр дослідницьких напрацювань охоплює як розроблення методологічних і методичних засад оцінювання центр-периферійних взаємодій, так і дослідження нерівностей. Наявність центр-периферійних взаємодій є свідченням складної системи підпорядкованості, в основі якої, як правило, сильний центр, що генерує більшість впливів та локалізує основні рушійні сили розвитку [3]. З цієї точки зору з найбільшою очевидністю можна ідентифікувати територіальні громади – обласні центри, що характеризуються значною концентрацією економічних, соціальних, фінансових, комунікаційних та інших ресурсів.

Водночас у процесі розвитку центр-периферійних взаємодій можуть виникати й інші полюси розвитку, спроможні генерувати імпульси впливу на територію або ж поглинати ресурси. Свідченням такої ситуації є наявність територіальних громад, які виступають як противага основному центру. З огляду на це важливо ідентифікувати територіальні громади, які можуть виступати як ядра (точки) соціально-економічного розвитку, змінюючи характер просторових взаємодій. Урахування просторової компоненти, з-поміж іншого, дасть змогу виявити ареали периферійності та ідентифікувати території, які знаходяться поза межами впливу поширення позитивних ефектів наявних центрів і точок зростання, детермінувати локальні зони, що позбавлені економічних ресурсів, характеризуються соціальним відторгненням, просторовою сегрегацією та формують «географію невдоволення». Створена таким чином «пастка бідності» вказує на наявність довгострокових економічних і соціальних проблем, які не вирішуються впродовж тривалого періоду.

Важливим напрямом дослідження соціально-економічної диференціації на різних

рівнях публічного управління є конвергентно-дивергентні процеси. Під конвергенцією розуміємо процес зближення в часі рівнів розвитку регіонів (територіальних громад), протилежний процес називається дивергенцією. Досліджуючи явища конвергенції та дивергенції, науковці доволі часто доходять висновку про відсутність конвергентного розвитку, обґрунтовуючи чинники, що зумовили ці процеси. Однак ключове питання в цьому контексті залишається поза увагою – причини просторового виключення не самі по собі просторові та фізичні; вони економічні та інституційні.

У цьому контексті слушною є думка Я. Жаліла, який стверджує, що спроби мінімізації внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації заходами політики вирівнювання нерівномірного регіонального розвитку не мали суттєвого впливу на характер вказаних процесів [4]. З огляду на це, зауважимо, що найбільш прийнятним у питаннях мінімізації соціально-економічної диференціації є зміна фокуса політики розвитку в напрямку максимізації потенціалу розвитку територіальних громад та територій. Ключовий аспект, на якому слід наголосити, при цьому – це диференційований підхід до соціально-економічного розвитку територіальних громад, що базується на засадах фінансового стимулювання, а не перерозподілу бюджетних ресурсів.

Одним зі способів дослідження соціально-економічної диференціації є інтегрованість/дезінтегрованість економічного простору. Як зауважують М. Дюрантон (Duranton M.) та О. Пуга (Puga O.), в контексті дослідження складної просторової структури важливим аспектом є спроможність до інтегрованості в економічному просторі. Зазначене зумовлене просторовими характеристиками, які можуть мати різні наслідки з точки зору економічних результатів завдяки, наприклад, економікам агломерації [6].

Дослідниці І. Сторонянська та С. Шульц, обґрунтовуючи економічний простір, наводять переконливі факти, що економічна інтеграція означає переплетення, взаємопроникнення і зрощення відтворювальних процесів різних суб'єктів господарювання, розділених у просторі, перетворення їх на цілісний господарський механізм. Основними ознаками поняття «економічна інтеграція», на їхню думку, є: взаємне проникнення бізнес-процесів різних економічних систем; структурні трансформації економічних систем, що інтегруються; виникнення структур, які б регулювали інтеграційні процеси [7].

Зважаючи на той факт, що економічна трансформація провокує просторову трансформацію, слушно вести мову про просторову ексклюзію соціально-економічного розвитку територіальних громад, під якою пропонуємо розуміти явище:

– дезінтегрованості територіальних громад в економічному просторі – відчуження економіки та розрив економічних зв'язків, що створюють бар'єри для виробництва та реалізації товарів, робіт і послуг, зайнятості та високої оплати праці;

– виключення жителів цих територіальних громад і територій зі справедливого розподілу національного багатства (нерівний доступ до послуг охорони здоров'я та освіти, базових санітарних норм і підтримки належної екологічної ситуації, доходів та зайнятості, забезпечення житлом);

– територіальної сегрегації, за якої окремі територіальні громади набувають маргінального статусу (так звана географія невдоволення).

Світова практика доводить, що одним із найвагоміших ризиків моделі децентралізованого розвитку є зростання диференціації адміністративно-територіальних одиниць за критеріями соціально-економічного розвитку та поглиблення дивергентних процесів, що створює небезпеку зростання просторової ексклюзії та дезінтегрованості територіальних громад в економічний простір, розширення ареалів депресивності за рахунок громад зі слабким фінансово-економічним потенціалом.

Територіальна фрагментарність, секторальна та міжгалузєва неузгодженість, відсутність заходів впливу Державної політики регіонального розвитку на зниження рівня міжрегіональної та внутрішньорегіональної соціально-економічної диференціації призвели до потреби її переосмислення. Нова парадигма регіонального розвитку є синтезом забезпечення зростання продуктивності праці; високої якості життя та добробуту людей у різних економічних, соціальних, екологічних і просторових аспектах (табл. 1) потребує детального розгляду.

Орієнтованість на проблему. Основною проблемою традиційної політики регіонального розвитку детерміновано регіональні та внутрішньорегіональні відмінності у доходах, інфраструктурі та зайнятості. Тому, тип заходів для вирішення проблеми мав «відшкодувальний» характер. Натомість нова парадигма регіонального розвитку ключовою проблемою визначає низьку продуктивність (рівні

Таблиця 1

Трансформація підходів до місцевого та регіонального розвитку

Ключова позиція	Традиційний підхід до регіонального розвитку	Нова парадигма регіонального розвитку
1	2	3
Орієнтованість на проблему	Регіональні відмінності у доходах, інфраструктурі та зайнятості	Низька продуктивність (рівні та зростання); недостатньо використаний регіональний потенціал; відсутність регіональної конкурентоспроможності; міжрегіональна та міжособистісна нерівність
Цілі політики	Справедливість через збалансований регіональний розвиток	Забезпечення зростання продуктивності праці; високої якості життя та добробуту людей у різних економічних, соціальних та екологічних аспектах
Загальні рамки політики	Компенсація за недоліки місцевості, що відстають у розвитку, реагуючи на потрясіння (наприклад, спад промисловості)	Використання недостатньо задіяного регіонального потенціалу через регіональне програмування, спираючись на існуючі сильні сторони; розвиток регіональних інноваційних систем
Підхід до планування	Переважно галузевий підхід	Інтегровані проєкти розвитку для економічного зростання
Просторова орієнтація	Націлена на відстаючі регіони та адміністративні територіальні одиниці	Усі регіони зосереджуються на політиці, адаптованій до кожного регіону, територіальної громади (чи їхніх об'єднань)
Масштаби впливу	Адміністративні райони	Як адміністративна, так і функціональні сфери
Часовий вимір	Короткостроковий період	Довгостроковий період
Підхід	Один розмір підходить всім	Диференційований підхід
Дані / Показники	Орієнтація на валовий внутрішній продукт (ВВП), переважно економічні показники	Показники добробуту
Фокус	Екзогенні інвестиції та трансферти	Ендогенний розвиток на основі місцевих активів та знань
Інструменти	Субсидії та державна допомога (часто окремим фірмам)	Широкий спектр інструментів: цільові інвестиції в людський капітал; інфраструктурні інвестиції; підтримка розвитку бізнесу; підтримка досліджень та інновацій; координація між неурядовими суб'єктами
Управління	Переважно центральний уряд	Багаторівневе управління, різні зацікавлені сторони (державні, приватні, неурядові організації, жителі територіальної громади)
Роль приватного сектору	Розглядається окремо від державного сектору	Державно-приватне партнерство
Роль соціального капіталу	Громадянське суспільство як невикористаний потенціал	Громадянське суспільство є одним із важливих стейкхолдерів при розробці політики

Джерело: побудовано на основі [8; 9]

та зростання); недостатньо використаний внутрішній потенціал; відсутність регіональної конкурентоспроможності; міжрегіональну та міжособистісну нерівність та як результат зорієнтована більшою мірою на ендогенний потенціал, локальні знання, інтенсифікацію місцевого розвитку та забезпечення добро-

буту жителів громади незалежно від місця проживання.

Цілі політики місцевого та регіонального розвитку. Традиційний підхід до регіонального розвитку полягає у справедливості через збалансований регіональний розвиток, натомість нова парадигма визначає забезпечення

зростання продуктивності праці, високої якості життя та добробуту людей у різних економічних, соціальних та екологічних аспектах.

З огляду на поглиблення диференціації соціально-економічного розвитку в арсеналі політики регіонального розвитку використовується набір інструментів, що визначають її рамки. Ключовим моментом окреслення рамок політики, на нашу думку, є трансформація цілей політики регіонального розвитку в частині переорієнтування від компенсації за недоліки місцевості, що відстають у регіонах, реагуючи на потрясіння (наприклад, спад промисловості), до активізації недостатньо використаного місцевого потенціалу територіальних громад, спираючись на існуючі сильні сторони та впровадження інновацій.

За масштабами впливу, об'єктом політики, часовим виміром, основним підходом та показниками оцінювання результатів слід констатувати суттєву трансформацію від переважно галузевого підходу, націлювання лише на адміністративні райони із використанням стандартизованих підходів та орієнтації на економічне зростання до впровадження інтегрованих проєктів розвитку для економічного зростання, націлювання як на адміністративні, так і функціональні сфери, використання диференційованого підходу до розвитку територіальних громад та орієнтації на показники добробуту.

Отже, трансформація традиційного підходу до регіонального та місцевого розвитку акцентує на просторових масштабах впливу, що передбачає розроблення політики, адаптованої до особливостей соціально-економічного розвитку регіонів й територіальних громад (чи їхніх об'єднань), на відміну від орієнтації тільки на адміністративно-територіальні одиниці з низьким рівнем соціально-економічного розвитку. Звідси змінюється основний фокус нової політики регіонального розвитку в напрямі активізації ендегенного розвитку на основі місцевих активів та знань. Відповідно до цього, крім традиційних субсидій та державних допомог, передбачається використання відмінного інструментарію в частині широкого спектру інструментів: цільові інвестиції в людський капітал; інфраструктурні інвестиції; підтримка розвитку бізнесу; підтримка досліджень та інновацій; координація між неурядовими суб'єктами.

Підходи до управління. Важливим аспектом нової політики регіонального та місцевого розвитку є зміна підходу до управління від переважно централізованого до багаторівне-

вого із залученням різних зацікавлених сторін (державні, приватні, неурядові організації, жителі територіальної громади) до вказаного процесу. Логіка таких змін аргументована ідеєю про те, що більшість знань, необхідних для повного використання потенціалу зростання місця та розробки індивідуальних установ та інвестицій, є недоступними – будь то держава, великі корпорації або навіть місцеві зацікавлені сторони. Отже, підхід, орієнтований на місце (place-based development), що базується на місцевих знаннях, потребує скоординованих дій зазначених суб'єктів економіки. Водночас вказаний підхід базується на місцевих цінностях і «почутті спільності», про що йшлося раніше. Наголосимо, що він дає змогу розширити можливості місцевих зацікавлених сторін формувати підходи до місцевого економічного розвитку відповідно до місцевих норм і цінностей.

Роль приватного та соціального секторів (громадянського суспільства) традиційно окреслюється через їхню беззаперечну важливість, однак підприємства як інституційні одиниці економіки переважно розглядаються окремо від державного сектору, а громадянське суспільство традиційно позиціонується як невикористаний потенціал. Нова політика регіонального розвитку допомагає інтегрувати їх взаємодію через використання державно-приватного партнерства, а громадянське суспільство є одним із важливих стейкхолдерів у формуванні та реалізації цієї політики. Отже, регіональний (місцевий) розвиток може бути переосмислений та реструктуризований як інтегративний спосіб взаємодії між центрами, формально-неформальними групами, місцевими-національними інтересами, національно-міжнародними та державно-приватними взаємодіями.

Система багаторівневого управління в контексті підходу, що ґрунтується на можливостях місць, розглядається в координатах двох вимірів: вертикальному (локальні, регіональні та національні державні інститути і структури) і горизонтальному (публічний, приватний і некомерційний сектори).

Світова тенденція концентрації більшості повноважень на рівні місцевих та регіональних органів публічного управління передбачає комплекс заходів від планування до розробки та реалізації повноцінних стратегій розвитку, які охоплюють, з-поміж іншого, такі питання, як економічна політика, залучення прямих іноземних інвестицій, контроль за освітою та охороною здоров'я, розвиток інф-

раструктури та низку інших питань добробуту. Це означає, що відповідальність за економічне зростання та динамізм, а також за покращання добробуту місцевих жителів покладається на місцеве самоврядування та вказує на радикальну зміну парадигми щодо соціально-економічного розвитку територіальних громад.

Новий поштовх до місцевого розвитку територіальних громад на ендогенних засадах зумовила реформа адміністративно-фінансової децентралізації, ключова роль якої з її очевидними перевагами зводиться до такого:

– наявність невикористаного (прихованого) потенціалу для зростання у бідніших чи відстаючих регіонах (територіальних громадах), ніж у багатих. З цієї точки зору децентралізація спроможна активувати та сприяти кращому використанню місцевих ресурсів порівняно з територіальними громадами (переважно великих міст), які функціонують на межі ефективності,

– адміністративно-фінансова децентралізація може стати рушійною силою процесу внутрішньорегіональної конвергенції;

– адміністративно-фінансова децентралізація може допомогти територіальним юрисдикціям нейтралізувати сили агломерації: фінансова автономія є важливим інструментом для периферійних юрисдикцій конкурувати з гравітаційною силою агломерацій.

Оскільки контекст настільки важливий, локалізований підхід, розроблений для однієї спільноти, може кардинально відрізнятись від підходу, розробленого для іншого середовища. Незважаючи на те, що підходи можуть мати подібність щодо, наприклад, широко визначених типів програм, напрямів та інструментарію, які вони використовують, слід звернути увагу на потребу в диференційованому підході до соціально-економічного розвитку територіальних громад і територій, що полягає у (рис. 1):

– самостійному визначенні територіальними громадами та регіонами власної дов-

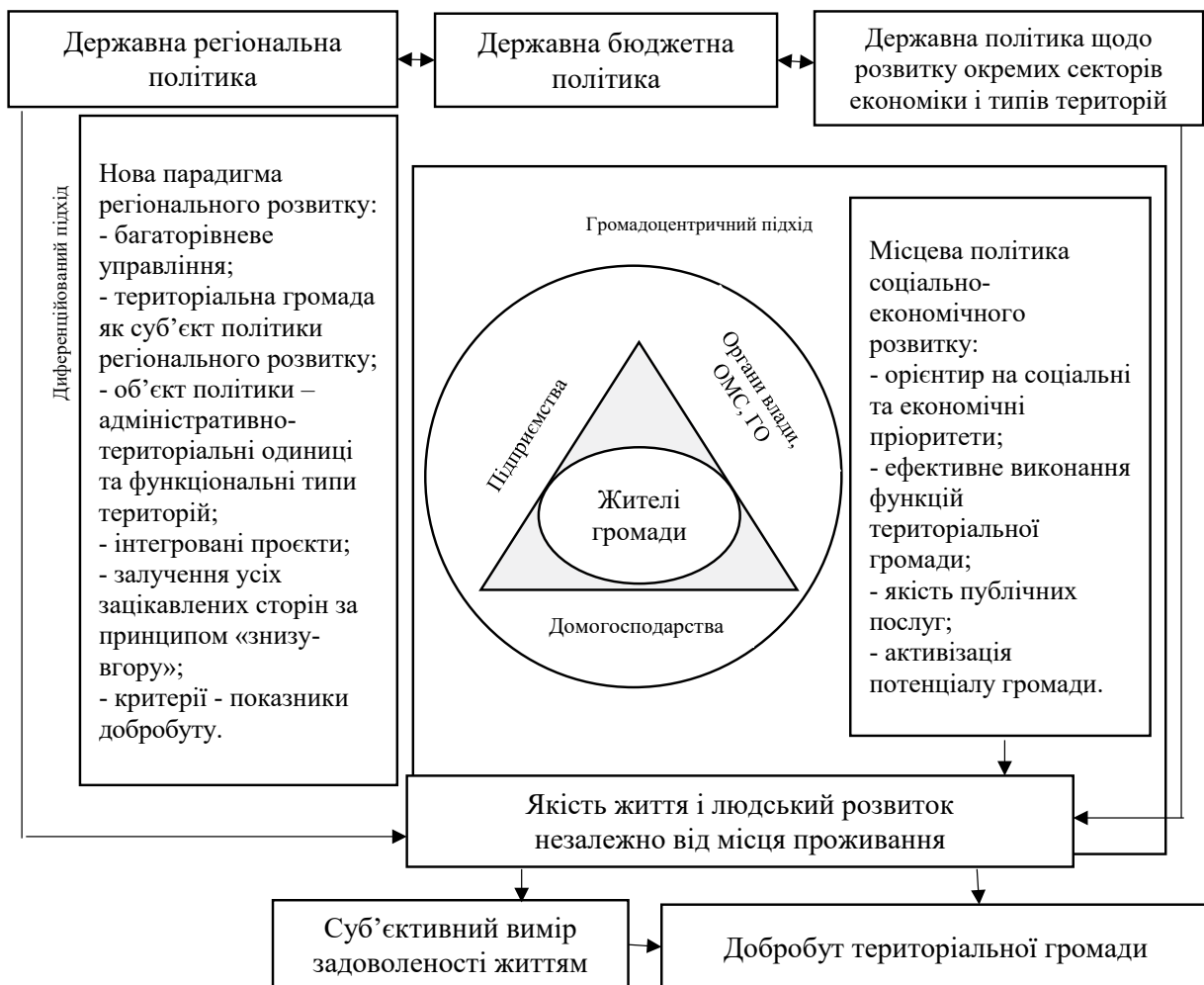

Рис. 1. Концептуальні засади забезпечення добробуту територіальної громади

Джерело: побудовано автором

гострокової стратегії соціально-економічного розвитку, вибір засобів її реалізації;

– всебічному урахуванні особливостей природно-ресурсних, демографічних, екологічних, інвестиційних та інших умов;

– активізації ендегенних чинників соціально-економічного розвитку територіальних громад і територій.

Громадоцентричний підхід в теорії розвитку ґрунтується на таких базових компонентах: 1) community-based development; 2) community-driven development. Перший українською мовою зазвичай перекладають як розвиток, орієнтований на громаду, другий – розвиток за участі громади [10]. Обґрунтування підходу до місцевого розвитку на основі активів та ендегенного зростання передбачає: орієнтир на соціальні та економічні пріоритети; ефективне виконання функцій територіальної громади; якість публічних послуг; активізацію потенціалу громади.

Отже, концепція забезпечення добробуту територіальних громад, ґрунтуючись на імперативах людського розвитку та високої якості життя, спільної відповідальності жителів та органів місцевого самоврядування за забезпечення добробуту, потребує застосування громадоцентричного підходу до забезпечення соціально-економічного розвитку на локальному рівні та диференційованого підходу до регулювання розвитку територіальних громад.

Висновки. Узагальнення вищевикладених тверджень дає змогу зробити наступні висновки:

1. Встановлено, що в умовах надмірної соціально-економічної диференціації територіальних громад, різних за типом, складом населення, потенціалом, географічним розташуванням і ступенем участі в соціально-економічних процесах, існує нагальна потреба в переосмисленні підходів до державної регіональної політики, що впродовж тривалого періоду базувалася на централізованих заса-

дах і фінансовій підтримці адміністративно-територіальних утворень із низьким рівнем соціально-економічного розвитку, а також окремих секторів економіки, які перебували в кризовому стані. Відсутність конвергентного розвитку, зростання просторової ексклюзивності та дезінтегрованості територіальних громад в економічному просторі є свідченням довгострокових проблем, що потребують урахування для формування та реалізації нової політики регіонального розвитку.

2. Доведено необхідність виокремлення, крім видових ознак, ключовими з яких є тип поселення, чисельність і склад населення, площа, фінансові параметри функціонування, також дихотомічних ознак територіальних громад – центрально-периферійні взаємодії, конвергентно-дивергентні процеси, інтегрованість і дезінтегрованість економічного простору, – що допоможе детермінувати ареали територіальних громад, котрі характеризуються низьким рівнем використання фінансово-економічного потенціалу (або ж позбавлені економічних ресурсів), соціальним відторгненням, просторовою ексклюзивністю.

3. Обґрунтовано, що громадоцентричний підхід до забезпечення соціально-економічного розвитку на локальному рівні та диференційований підхід до регулювання розвитку територіальних громад сприятимуть зниженню рівня їхньої соціально-економічної диференціації. З огляду на це, для забезпечення добробуту територіальних громад, що базується на імперативах людського розвитку та високої якості життя, спільної відповідальності жителів та органів місцевого самоврядування, існує нагальна потреба у формуванні нової парадигми регіонального розвитку, що сприятиме зниженню рівня соціально-економічної диференціації територіальних громад та інтенсифікації місцевого економічного розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Рядно О.А., Беркут О.В. Теоретико-методологічні аспекти дослідження диференціації соціально-економічного розвитку регіонів. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2016. № 2. С. 70–82. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2016_2_10 (дата звернення: 03.12.2020).
2. Академічний словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/s/dyferenciacija> (дата звернення: 20.05.2020).
3. Підгрушний Г.П. Значення полюсів соціально-економічного розвитку у вдосконаленні територіальної організації суспільства. *Український географічний журнал*. 2013. № 4. С. 40–47.
4. Шульц С.Л., Сторонянська І.З. Регіональна соціально-економічна асиметрія: сутнісні ознаки та чинники. *Економічний форум*. 2013. № 1. С. 161–165.
5. Нова регіональна політика для нової України / Жаліло Я.А. та ін. Київ : Інститут суспільно-економічних досліджень, 2017. 76 с.

6. Duranton G., Puga D. Micro-foundations of urban agglomeration economies. *Handbook of Regional and Urban Economics*. 2004. Vol. 4. P. 2063–2117.
7. Сторонянська І.З., Шульц С.Л. Міжрегіональна інтеграція в Україні : монографія. Львів : Арал, 2007. 292 с.
8. ОЕСР. Регіональний прогноз ОЕСР 2019: використання мегатрендів для міст та сільських районів. URL: <https://doi.org/10.1787/9789264312838-en>
9. A territorial approach to the Sustainable Development Goals. URL: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/ba1e177d-en/index.html?itemId=/content/component/ba1e177d-en#tablegrp-d1e4682> (accessed: 21.01.2020).
10. Петрушенко Ю.М., Костюченко Н.М. Політика місцевого розвитку, заснована на участі територіальних громад. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Npdntu_ekon_2014_3_7.pdf (дата звернення: 20.03.2020).

REFERENCES:

1. Ryadno O.A., Berkut O.V. (2016). Teoretyko-metodolohichni aspekty doslidzhennya. dyferentsiatsiyi sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku rehioniv [Theoretical and methodological aspects of the study. differentiation of socio-economic development of regions]. *Naukovyy pohlyad: ekonomika ta upravlinnya*, no. 2, pp. 70–82. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vamsue_2016_2_10 (accessed 03 December 2020).
2. Akademichnyy slovnyk ukrayins'koyi movy [Academic dictionary of the Ukrainian language]. Available at: <http://sum.in.ua/s/dyferenciacija> (accessed 20 May 2020).
3. Pidhrushnyy H.P. (2013). Znachennya polyusiv sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku u vdoskonalenni terytorial'noyi orhanizatsiyi suspil'stva [The importance of the poles of socio-economic development in improving the territorial organization of society]. *Ukrayins'kyy heohrafichnyy zhurnal*, no. 4, pp. 40–47.
4. Shults S.L., Storonyanska I.Z. (2013). Rehional'na sotsial'no-ekonomichna asymetriya: sutnisni oznaky ta chynnyky. [Regional socio-economic asymmetry: essential features and factors]. *Ekonomichnyy forum*, no. 1, pp. 161–165.
5. Nova rehional'na polityka dlya novoyi Ukrayiny [New regional policy for the new Ukraine]. Kyiv: Instytut suspil'no-ekonomichnykh doslidzhen', 2017. 76 p. (in Ukrainian)
6. Duranton G., Puga D. (2004). Micro-foundations of urban agglomeration economies. *Handbook of Regional and Urban Economics*, no. 4, pp. 2063–2117.
7. Storonyanska I.Z., Shults S.L. (2007). Mizhrehional'na intehtratsiya v Ukrayini [Interregional integration in Ukraine]: monohrafiya [a monograph]. L'viv: Aral, 292 p. (in Ukrainian).
8. OECD Regional Outlook (2019). Leveraging Megatrends for Cities and Rural Areas. Available at: <https://doi.org/10.1787/9789264312838-en>
9. A territorial approach to the Sustainable Development Goals (2020). Available at: <https://www.oecd-ilibrary.org/sites/ba1e177d-en/index.html?itemId=/content/component/ba1e177d-en#tablegrp-d1e4682> (accessed 21 January 2020).
10. Petrusenko Yu.M., Kostyuchenko N.M. (2014). Polityka mistsevoho rozvytku, zasnovana na uchasti terytorial'nykh hromad [Local development policy based on the participation of territorial communities]. Available at: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&image_file_name=PDF/Npdntu_ekon_2014_3_7.pdf (accessed 20 March 2020).